

DOI: 10.18372/2307-9061.77.20795

УДК 351:343.35:35.08(045)

І. Ф. Літвінова,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-8728>

Я. М. Браташ,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSCENTIA) ЩОДО ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mails: iryna.litvinova@npp.kai.edu.ua, 5665488@gmail.com

Метою статті є аналіз нормативно-правових засад, сутності та практичних особливостей застосування інституту спеціального досудового розслідування щодо військових злочинів. **Методи дослідження:** аналізу, синтезу, узагальнення, дедуктивний метод, метод ототожнення, логічний метод. **Результати:** обґрунтовано, що інститут спеціального досудового розслідування (in absentia) є ключовим механізмом забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за військові злочини в умовах триваючої збройної агресії проти України. Доведено, що ефективність застосування цієї процедури залежить від чіткого нормативного регулювання, належного процесуального забезпечення прав підозрюваного, професійної підготовки слідчих і прокурорів, а також доступності доказової бази, сформованої відповідно до міжнародних стандартів. Наголошено, що практика Верховного Суду та Європейського суду з прав людини підтверджує легітимність проваджень in absentia за умови належного забезпечення гарантій захисту. Водночас підкреслено потребу подальшого вдосконалення законодавства, зокрема у сфері повідомлення підозрюваного, механізмів міжнародного співробітництва та верифікації доказів, отриманих у зоні бойових дій. **Обговорення:** аналізується існуючий механізм спеціального досудового розслідування щодо військових злочинів та новели законодавства, ухвалені у зв'язку з необхідністю забезпечення невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або за межами України.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування; in absentia; військові злочини; кримінальний процес; кримінальне провадження; воєнний стан; слідство; слідчі дії; докази; підозрюваний; кримінальна відповідальність; процесуальні дії; невідворотність покарання; дотримання процесуальних гарантій підозрюваних.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасні умови збройної агресії Російської Федерації проти України спричинили різке зростання кількості кримінальних проваджень щодо військових злочинів. Значна частина осіб, які підозрюються у таких злочинах, перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора, що унеможливорює про-

ведення класичних процесуальних дій. У таких умовах традиційні механізми кримінального провадження виявляються неефективними, оскільки унеможливорюється встановлення місцезнаходження підозрюваного, його особисте повідомлення про підозру та забезпечення участі в процесуальних діях. Тому *спеціальне досудове розслідування (in absentia)* стало необ-

хідним інструментом забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та особливостей кримінального провадження за відсутності підозрюваного розглядалися у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких Г. Матвієвська, О. Кучинська, І. Черниченко, Л. Удалова, О. Маленко, В. Попелюшко, В. Трубніков, С. Шаренко, О. Шило, І. Басиста, Л. Максимів, В. Маляренко, І. Гловюк, О. Нагорнюк-Данилюк, але, на жаль, особливості реалізації цього інституту, позитивні й негативні аспекти його застосування та відповідні зміни до КПК України до спрощення процедури розгляду справ *in absentia* в кримінальному провадженні системно та комплексно не розглядалися, особливо враховуючи реалії воєнного стану в Україні.

Мета наукової статті полягає у з'ясуванні особливостей судового розгляду справ про військові злочини в Україні, шляхом аналізу чинного кримінального та кримінально процесуального законодавства, практики національних судів та міжнародних стандартів у сфері військової юстиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковій літературі відсутнє стале визначення для поняття спеціального досудового розслідування, проте більшість дослідників сходяться на думці, що його слід розуміти як процесуальну діяльність органів досудового розслідування, спрямовану на розкриття кримінального правопорушення у випадку відсутності підозрюваного, який «ухиляється» від слідства, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях або за межами України.

Термін, закріплений у чинному законодавстві, походить від слова «*in absentia*», що в перекладі з англійської означає «заочно, за відсутності». У сучасній юридичній літературі на позначення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого використовують різноманітні поняття, серед яких «заочний розгляд кримінальної справи», «заочне кримінальне провадження», «розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного», «заочний судовий розгляд кримінальних справ»,

«заочне правосуддя» та інші. Кожне з вищевведених понять акцентує увагу на певному аспекті правової сутності (*trial in absentia*) та здебільшого наголошує саме на особливому порядку судового розгляду кримінального провадження [7, с. 114].

Ю. Грошевий підкреслює, що *in absentia* – це винятковий інститут, який поєднує інтереси кримінальної юстиції щодо невідворотності покарання та забезпечення прав підозрюваного, що відповідає стандартам ЄСПЛ.

Поширення застосування інституту спеціального досудового розслідування зумовлено значним зростанням кількості випадків ухилення підозрюваних і обвинувачених, які перебувають за межами України й оголошені в міждержавний та/або міжнародний розшук, від явки на виклики слідчого, прокурора, слідчого судді, суду [1].

Західноєвропейська правова доктрина для позначення спеціального досудового розслідування використовує юридичну формулу «*in contumaciam*», що в перекладі означає «у відповідь на впертість». У той час як англосаксонська використовує термін «*in absentia*», що перекладається як «за відсутності». Спільне походження цих визначень дає зрозуміти сутність заочного провадження, яке у свою чергу здійснюється через невиконання обвинуваченим обов'язку бути присутнім в залі судового засідання.

Порядок кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в Україні фактично був запроваджений Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII [4].

Р.Є. Песцов визначає заочний розгляд кримінальних справ як спосіб пришвидшеного здійснення судочинства за відсутності обвинуваченої сторони і відповідно уникнення ним зловживання правами, що виникають під час здійснення судового провадження [6, ст. 161].

У свою чергу О.О. Нагорнюк-Данилюк визначає дану інституцію як спрощену форму

традиційного кримінального провадження але з вичерпним переліком злочинів стосовно яких може бути застосована така процедура [7, ст. 118].

Глава 24 Кримінально процесуального Кодексу України визначає загальні положення щодо проведення спеціального досудового розслідування, встановлює підстави та порядок його ініціювання, права та обов'язки сторони обвинувачення та підозрюваного, що виникають під час здійснення такого провадження.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні, що зазначено в ч. 2 ст. 297 КПК [1].

Як зазначено в положеннях Кримінального кодексу України, спеціальне досудове розслідування може бути ініційоване за посягання на такі злочини:

- злочини проти держави: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; злочини проти конституційного ладу; державна зрада; диверсія; шпигунство і т. д.;

- злочини проти життя і здоров'я громадян: умисне вбивство різних ступенів тяжкості;

- злочини проти громадської безпеки: терористичний акт, а тому числі різноманітні способи підбурювання, закликів чи фінансування;

- злочини проти правосуддя: посягання на життя службовців судових структур а також сторін захисту;

- злочини проти миру та безпеки людства: пропаганда війни; порушення законів та звичаїв війни; застосування зброї масового знищення. І багато інших.

Кримінальне провадження *in absentia* активно застосовується в практиці судів європейських країн і виступає важливим інструментом боротьби з ухиленням від правосуддя.

Застосування процедури *in absentia* в Україні, особливо щодо військових злочинів, є обґрунтованим з огляду на сучасні умови збройної агресії та окупації окремих територій. Основною метою такого провадження є забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, запобігання безкарності та захист прав потерпілих, одночасно дотримуючись міжнародних стандартів кримінальної юстиції, визначених

Європейською конвенцією з прав людини та практикою ЄСПЛ.

Перше, що привертає увагу, – суттєве збільшення кількості кримінальних проваджень, у яких досудове розслідування та судовий розгляд здійснюються за відсутності підозрюваного та обвинуваченого – *in absentia*. Логіка такого зростання проста – реєструється велика кількість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, розслідування яких здійснюють слідчі СБУ, що також є тенденцією, про яку варто зазначити.

Переважна більшість таких проваджень – це різні форми колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК), також значна частка припадає на обвинувачення у вчиненні державної зради (ст. 111 КК) та дещо менша кількість – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК). У кримінальних провадженнях зазначеної категорії фігуранти зазвичай перебувають або на тимчасово окупованій території, або на території держави-агресора, тож для їх притягнення до кримінальної відповідальності застосовують процедуру спеціального досудового розслідування, передбачену ст. 297-1 КПК, із подальшим судовим розглядом також за їх відсутності [8].

Водночас науковці звертають увагу на ряд проблемних аспектів застосування *in absentia*. Зокрема, це складність повідомлення підозрюваного, доступ до доказів у зоні бойових дій, а також необхідність ефективної міжнародної співпраці у розшуку та передачі доказів. Сучасна практика вимагає постійного удосконалення процесуальних норм і методів доказування, а також розробки чітких процедур для залучення захисника та забезпечення права на справедливий суд для відсутніх осіб.

Таким чином, спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) в умовах воєнного стану виступає важливим інститутом кримінального процесу, який дозволяє державі ефективно реагувати на тяжкі військові злочини, забезпечуючи баланс між невідворотністю покарання та дотриманням процесуальних гарантій підозрюваних.

У умовах воєнного стану спеціальне досудове розслідування набуває особливої актуаль-

ності, оскільки забезпечує оперативне реагування на військові злочини, скоєні під час активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Традиційні методи кримінального провадження в таких умовах часто виявляються не ефективними через неможливість встановлення місцезнаходження підозрюваного та складність збору доказів у зоні бойових дій.

In absentia дозволяє продовжувати слідчі дії та ухвалювати процесуальні рішення навіть за відсутності особи, що унеможлиблює затягування розслідування та створює умови для своєчасного притягнення винних до відповідальності.

Висновки. Інститут спеціального досудового розслідування є винятковим механізмом кримінального процесу, який дозволяє забезпечити невідворотність покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Таким чином, спеціальне досудове розслідування in absentia в умовах воєнного стану стає не лише процесуальною необхідністю, а й інструментом підтримки верховенства права та забезпечення справедливості. Воно дозволяє державі підтримувати ефективну систему кримінальної відповідальності за військові злочини, мінімізує ризики безкарності та сприяє захисту прав потерпілих.

Література

1. Коперсак Д. Особливості здійснення спеціального досудового (заочного) розслідування кримінальних правопорушень. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 30 (2-1). С. 168-171. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/63504 (дата звернення: 03.12.2025).

2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5119> (дата звернення: 03.12.2025).

4. Калінніков О.В. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): теоретичні та практичні проблеми законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 62-78. URL: <https://elar.navs.edu.ua/serv->

[er/api/core/bitstreams/153e61bf-4fba-4edf-9089-d44c739530b0/content](http://api/core/bitstreams/153e61bf-4fba-4edf-9089-d44c739530b0/content) (дата звернення: 03.12.2025).

5. Верещак О.І. Сутність спеціального досудового розслідування (in absentia) у кримінальному провадженні. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 109-112. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/prpulaw_2018_1_24.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

6. Песцов Р.Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2012. URL: <https://mydisser.com/dfiles/49357541.doc> (дата звернення: 03.12.2025).

7. Нагорнюк-Данилюк О.О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. *Право і безпека*. 2015. № 2. С. 113-120. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2015_2_24.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

8. Терещенко Денис. Основні тенденції кримінальної практики 2023 року. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/EA017245?land=UA&context=UA> (дата звернення: 08.12.2025).

References

1. Kopersak D. Osoblyvosti zdiysnennya spetsialnoho dosudovoho (zaочноho) rozsliduvannya kryminalnykh pravoporushen. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 30(2-1). S. 168-171. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/63504 (data zvernennya: 03.12.2025).

2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 cherv. 1996 r. № 254/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennya: 03.12.2025).

3. Kryminalnyy protsesualnyy Kodeks Ukrayiny vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5119> (data zvernennya: 03.12.2025).

4. Kalinnikov O.V. Spetsialne dosudove rozsliduvannya (in absentia): teoretychni ta praktychni problemy zakonodavstva. *Yurydychnyy chasopys Natsionalnoyi akademiyi vnutrishnikh sprav*. 2019. № 1. S. 62-78. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/153e61bf-4fba-4edf-9089-d44c739530b0/content> (data zvernennya: 03.12.2025).

5. Vereshchak O.I. Sutnist spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannya (in absentia) u kryminalnomu provadzhenni. *Pryvatne ta publichne pravo*. 2018. № 1. S. 109-112. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/prpulaw_2018_1_24.pdf (data zvernennya: 03.12.2025).

6. Pyestsov R.H. Zaochne provadzhennya v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: dys. ...

kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Derzh. podatk. sluzhba Ukrainy, Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy. Irpin, 2012. URL: <https://mydisser.com/dfiles/49357541.doc> (data zvernennya: 03.12.2025).

7. Nahornyuk-Danylyuk O.O. Ponyattya, sutnist i znachennya instytutu spetsialnoho provadzhennya v kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Pravo i bezpeka*. 2015. № 2. S. 113-120. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2015_2_24.pdf (data zvernennya: 03.12.2025).

8. Tereshchenko Denys. Osnovni tendentsiyi kryminalnoyi praktyky 2023 roku. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/EA017245?land=UA&context=UA> (data zvernennya: 08.12.2025).

PECULIARITIES OF SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION (IN ABSENTIA) REGARDING WAR CRIMES

State University «Kyiv Aviation Institute»
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: iryna.litvinova@npp.kai.edu.ua, 5665488@gmail.com

Purpose: the purpose of the article is to analyze the regulatory and legal principles, essence and practical features of the application of the institution of special pre-trial investigation in relation to war crimes. This article considers the key aspects of conducting a special pre-trial investigation (in absentia) in cases of war crimes. The regulatory and legal framework regulating the procedure for conducting such an investigation is analyzed, the features of procedural actions in the absence of the suspect are outlined, and the main problems and challenges that arise in law enforcement practice during martial law are identified. The issues considered allow us to form a holistic idea of the significance of the institution of special pre-trial investigation for ensuring the inevitability of criminal liability for war crimes and to outline the directions for its further improvement. **Research methods:** analysis, synthesis, generalization, deductive method, identification method, logical method. **Results:** it is substantiated that the institution of special pre-trial investigation (in absentia) is a key mechanism for ensuring the inevitability of criminal liability for war crimes in the context of the ongoing armed aggression against Ukraine. It is proven that the effectiveness of the application of this procedure depends on clear regulatory regulation, proper procedural protection of the rights of the suspect, professional training of investigators and prosecutors, as well as the availability of an evidentiary base formed in accordance with international standards. It is emphasized that the practice of the Supreme Court and the European Court of Human Rights confirms the legitimacy of proceedings in absentia provided that protection guarantees are properly ensured. At the same time, the need for further improvement of legislation is emphasized, in particular in the field of reporting a suspect, mechanisms for international cooperation and verification of evidence obtained in a combat zone. **Discussion:** the existing mechanism of special pre-trial investigation for war crimes and amendments to the legislation adopted in connection with the need to ensure the inevitability of punishment of persons hiding in temporarily occupied territories or outside Ukraine are analyzed.

Key words: special pre-trial investigation; in absentia; war crimes; criminal trial; criminal proceedings; martial law; investigation; investigative actions; evidence; suspect; criminal liability; procedural actions; inevitability of punishment; observance of procedural guarantees of suspects.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2025